

Field : History

Type : Review Article

Recieved: 06.10.2016 - *Accepted*:25.11.2016

Çorum Bayat İlçesinin Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemindeki İdari Durumu¹

Kürşat Şamil ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Bartın, TÜRKİYE

E-posta: ksahin@bartin.edu.tr

Öz

Bayat, günümüzde Çorum'un bir ilçesidir ve bölgenin en eski yerleşim yerlerindedir. 1530 ve 1576 yıllarına ait tapu defterleri ile çeşitli Osmanlı belgelerinde ismi bazen Bayat bazen de Bayat Divanı olarak anılır. 1800'lerin başlarında Bayat İskilip'e bağlı bir nahiyedir. Fakat bu çok uzun sürmez. Kastamonu ve Ankara salnamelerinde Bayat İskilip'e bağlı köy olarak geçer. XIX. yüzyıla ait belgeler bölgenin idari taksimatının birkaç kez değiştiğini göstermektedir. 1911 yılında nahiye olmasına karar verilir ve Alagöz ismiyle nahiye yapılır. Son zamanlarda Bahaeddin (Nahadan) olarak anılan Bayat'a bir de Alagöz ismi eklenmiş olur. Böylece Bayat, Bahaeddin ve Alagöz sözcükleri bölgeyi isimlendirmek için kullanılır.

Tarihi üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmamış olan Bayat yöresinin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki idari durumunun gözler önüne serilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada; Bayat'ın Osmanlı öncesi tarihine kısaca temas edildikten sonra ayrıntılı bir şekilde Osmanlı dönemi durumu, hangi boy ve aşiretlerin buralara yerleştiği, Cumhuriyet yıllarında bölgedeki gelişmeler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Bayat, Alagöz, İdari yapı

¹ Bu makale, 13-16 Ekim 2016 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen Uluslararası Avrasya Spor, Eğitim ve Toplum Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

Administrative Situation of Bayat, Çorum in Ottoman and Republic Periods

Abstract

It is necessary to build a solid future to know the history of the nations that shows common characteristics and values of them. Nations exist with their memories like human beings and take firm steps forward. As the human beings who can't form their future without remembering their history, the nations which don't know and give enough importance to their history can't find solutions to today's issues or can't form their future.

Bayat, today, is a district of Çorum and one of the oldest settlements in the area. It was sometimes called Bayat or Bayat Divanı in some of the Ottoman documents and land registries belonging to the years between 1530 and 1576. In the beginnings of 1800s, Bayat was a sub-district of Iskilip but it didn't take too long. In Kastamonu and Ankara annuals, Bayat was written as a village of Iskilip. Documents of 19th century shows that the administrative divisions changed several times. Bayat was decided to be a sub-district in 1911 and was named as Alagöz. Thus, along with Bahaeddin (Nahadan), Bayat and Alagöz were used to name the area.

It is aimed to give light to the administrative situation of Bayat in Ottoman and Republic Periods. In this study, the pre-Ottoman history of Bayat is touched briefly and then detailed information are given about the situation of Bayat in Ottoman period, settled phratries and tribes in Bayat and the developments in the Republic period.

Keywords: Çorum, Bayat, Alagöz, Administration

Giriş

Çorum'un batısında yer alan Bayat, Orta Karadeniz ile İç Anadolu Bölgesinin kesim noktasında Köroğlu Dağlarının doğuya uzantısı ile İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünde yer alır. İlçe doğudan İskilip, güneyden Uğurludağ ve Çankırı Kızılırmak, batıdan Çankırı Yapraklı ve kuzeyden Kastamonu'nun Tosya İlçesi ile çevrilidir.

Bilindiği üzere Çorum ve çevresi; birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve Kalkolitik dönemden günümüze kadar yerleşim bölgesi olarak kullanılmıştır. İskilip ve Bayat antik çağlara kadar uzanan bir yerleşim bölgesidir. Çorum'da MÖ 3000'de Hattiler, MÖ 2000'de de Hititler merkezi bir yönetim kurmuştur. Bölge daha sonra da Frig, Pers, Pont, Galat, Roma, Bizans, Danişmendli, Anadolu Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti egemenliği altına girmiştir (İlter, 1992: 2; Alpay, 1998: 14).

Yeni araştırmalara göre Bayat ve civarının 6500 yıllık bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmıştır. Bayat'ın Derekutuğun köyünde Kalkolitik dönemden kalma bakır madeni bulunmuştur. Dünyanın en eski maden ocağı olma özelliğine sahiptir (Yalçın ve İpek 2010: 67).

Çorum dolayları XI. yüzyılda Danişmendliler tarafından fethedilmiştir. Sivas, Kayseri, Tokat, Sinop ve Çorum illerini içine alan bölge Danişmend Vilayeti olarak bilinir. Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Kılıç Arslan 1178 yılında Danişmendli Beyliği'ne son vermiştir. XIII. yüzyılda da bölge Moğollar tarafından istila edilmiştir. Bölgede Kara Tatarların yurt tuttıkları ve kimi yerlere oymak adlarını verdikleri de görülür. Moğollar, 1256 yılından sonra Orta Anadolu'nun göçebe hayata elverişli olan bütün otlaklarını işgal etmişlerdir. Bu istila sürecinde Moğollardan kaçan pek çok Kıpçak, Uygur ve diğer Türk kavimleri Anadolu'ya gelip yerleşmiştir. Moğolların atadığı valiler tarafından yönetilen ve Rum Vilayeti diye adlandırılan bölge; daha sonra Eretna ve Kadı Burhaneddin Beylikleri idaresine girmiştir. Moğolların desteklediği Kadı Burhaneddin ile Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezid arasında 1392'de yapılan savaşta Osmanlılar yenilmiştir. Çorum ve çevresi XV. yüzyılın başlarında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Keskin, 2010: 11; Uçakçı, 2013: 36).

Bayat yöresine Oğuz boylarının yerleşimleri XI. yüzyılda olmuştur. 1101 yılındaki Haçlı Seferi'nde Haçlı ordusunun komutanı Tzitot İznik'te bulunan karargâhından hareket edip Danişmendli Devleti'nin merkezi olan Amasya ve Niksar'a ulaşmayı düşünmüştür. Ankara'ya ulaşıp üç gün Ankara Kalesi'nde dinlenen Haçlı ordusu geçiş güzergâhı ve yol güvenliğini belirlemek için ön çalışma yapmıştır. Karahisar-ı Demirli ve Çorum mıntıklarına yerleşmiş Müslüman ahalinin kalabalık olduğu ve ordu için tehlike yaratabileceği sonucuna varılmış ve ordu Yahşihan'dan sonra, daha az Müslüman ve Türkün olduğu Çankırı istikametine hareket etmiştir. Karahisar-ı Demirli; Bayat, İskilip, Sungurlu, Uğurludağ, Yerköy, Çiçekdağı, Kızılırmak gibi bölgeleri de içeren geniş bir alanı kapsar (Uçakçı, 2013: 10). Buradaki rapordan bölgede XII. yüzyıla gelindiğinde büyük bir oranda Müslüman Türk boylarının yaşadığı anlaşılmaktadır.

Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071'deki zaferinden sonra Türklerin Anadolu'ya hareketi hız kazanmıştır. 1072-1076 yılları arasında Çorum ve çevresi Emir Danişmend Ahmet Gazi tarafından fethedilip bölgede Türk hâkimiyeti egemen olmaya başlamıştır. Bazı kaynaklar Çorum ve çevresinin Danişmend Ahmet Gazi tarafından fethedilmediğini ileri sürer. Bu bölgenin Melihşah ümerâsından olan Emir Tutak ya da Emir Artuk tarafından fethedildiği de iddia edilmektedir (Çay, 1998: 42).

Türk milletine mensup değişik boylar Bayat ve civarında yaşamıştır. Bazı kaynaklarda İskilip ve Bayat bölgesinin Tatar beyleri idaresinde kaldığı ve sonra Osmanlı idaresine geçtiği söylenir. XIII. yüzyılın başlarında Anadolu Selçuklu hâkimiyetinden çıkan Bayat, Moğol idaresine girmiş, bazı Tatar boyları İskilip ve çevresine yerleşmiştir. Savaşın sonunda Kadı Burhaneddin Bayat, İskilip, Ankara Kalecik ve Sivrihisar çevrelerini Moğollara yağmalatmıştır. İkinci bir Osmanlı akınından sonra Kastamonu, Osmancık, Bayat, İskilip ve Amasya çevreleri Osmanlıların himayesine geçmiştir (Ilık, 2013: 3).

Moğolların yöredeki istilasında pek çok oymak yer değiştirmiştir. Yine bölgede 1446 yılında yaklaşık 40 gün aralıklarla devam eden ve halk arasında “küçük kıyamet” diye anılan büyük yıkımlara sebep olan depremden pek çok insan başka yerlere göç etmiştir. Osmanlı döneminde bölgede yaşanan isyanlar da yörenin iskânında önemli bir rol oynamıştır. XVII. yüzyıldan sonra Çorum, Çankırı, Yozgat Kırıkkale civarındaki pek çok şehir ve köy boşaltılıp lağvedilmiştir. Bunlar Rakka-Urfa ve Kıbrıs gibi bölgelere zorunlu iskâna tabii tutulmuşlardır (Uçakçı, 2013: 42-43).

Osmanlı Döneminde Bayat

Kadı Burhanettin Devleti sona erince Çorum ve civarındaki ona bağlı yöreler Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bayat’ın Osmanlı hâkimiyetine geçişi 1395’li yıllarda olmuştur. 1390’da Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin Devletinin varlığından rahatsız olduğu için Anadolu’ya sefer düzenlemiş, 1391 yılında Kastamonu’yu alıp Candaroğulları Beyliğine son vermiştir. Osmancık civarında Kırkdilim mevkiinde yapılan savaşta Osmanlı Devleti, Kadı Burhaneddin Devletine yenilmiş ve Şehzade Ertuğrul şehit olmuştur (Ilık, 2011: 2-4).

Moğolların 1243’ten 1402’ye kadar süren bölgedeki hâkimiyetinde Tatar ve Moğol boyları bölgeye yerleşmiştir. Daha sonra Moğollardan boşalan bölge Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetine geçmiş, Dulkadirliyle iyi ilişkilerde olan Osmanlı bölgeyi Dulkadirli aşiretlerinin yerleşimine açmıştır. Osmanlılarla Dulkadirli arasındaki bu iyi ilişkiler onların Safevîleri desteklemeleri nedeniyle bozulmuştur. 1515 yılında Yavuz Sultan Selim Dulkadirli Devleti’nin hâkimiyetine son vermiştir. Bu duruma tepki amacıyla da Bozoklu Celal Baba, Şah Veli, Halil Baba, Bozoklu Atmaca gibi tarihte Celali, Kalenderi, Türkmen, Medrese öğrencileri isyanları adları ile anılan büyük isyanlar patlak vermiştir. Osmanlılar bu isyanları önlemek için isyana katılan aşiretleri XVI. yüzyılda Doğu Anadolu, Balkanlar, Trabzon, Kıbrıs gibi bölgelere tehcire yollamıştır. Alınan bu önlemler de bölgede sulh ortamını sağlamamıştır. XVIII. yüzyıla kadar bölgede isyan çıkaran ve devletin buyruklarına uymayan aşiretler mevcuttur. Çoğu konar-göçer olan bu oymakların yerleşik hayata geçmiş olanlara da zarar vermelerinin önüne geçilememiş ve tarım arazilerinden de istenen fayda sağlanamamıştır. Bu başıbozuk duruma köklü bir çözüm aranmış ve II. Süleyman zamanında tehcir kararı alınıp yöre ahalisinin önemli bir kısmı Rakka, Kıbrıs ve Anadolu’nun değişik yerlerine yollanmıştır. Torunlar, Lekvanik, Köşeler, Armudlu, Kabaklar, Okçular, Yakuplu gibi pek çok oymak Rakka civarına yerleştirilmiştir. XVII. yüzyılın sonunda başlayan ve yaklaşık bir asır süren bu göçler neticesinde Karahisar-ı Demirli ve Katar kazalarına ait onlarca yerleşim yeri boşaltılmıştır. Bu tehcir olayı yaşanırken Osmanlı Rus savaşlarından dolayı da pek çok Tatar ve Kafkasya ahalisi Osmanlı topraklarına sürgüne yollanmıştır. Bu iskân faaliyetleri için bazen radikal kararlar alınıp konar-göçer taifelerin yerleşik düzene geçmeleri konusunda baskı yapılmaya başlanmıştır. Bu taifeler isyan etmesin diye aşiret ve oymaklar parçalanarak her köyde bir aşiretten en fazla 5-6 haneye izin verilmiştir. Böylece

40-50 haneli bir köyde 6-7 tane farklı aşiret veya oymak yaşamaya başlamıştır. Bir aşiretin köyde hâkimiyet kurup asi eylemlerde bulunmasının önüne geçilmek istenmiştir. Devletin uyguladığı bu politikalarından Bayat da etkilenmiştir. Bu zorunlu göç neticesinde bazı oymaklar gittikleri bölgeyi beğenmeyip geri dönmüştür. Boşalan köy ve araziler zamanla tekrar imara açılmıştır. Buralara Türkmen aşiretlerine mensup taifeler yerleştirilmiştir. Yukarı Emirhalil, Aşağı Emirhalil, Bayan, Çamlıgüney, İshaklı, Demirciler, Cevizli, Akseki, Beğdili, Barak, Çay, Eskialibey, Toyhane, Kayaagzı köylerine Türkmen taifesine mensup oymaklar yerleşmiştir (Şahin, 2015: 12-13; Uçakçı, 2013: 449-472).

Bayat'ın Osmanlı dönemindeki idari statüsünü anlayabilmek için Çorum Sancağı ve İskilip'in zaman içinde bağlı olduğu idari birimleri takip etmek gerekir. Bayat hep İskilip'e bağlı bir yerleşim birimi olmuş ve Osmanlı döneminde İskilip ve Bayat bazı istisnalar dışında genelde Çorum Sancağına tabi kalmıştır.

İskilip ve Bayat 1395 yılından sonra tamamen Osmanlı idaresine geçer. Bu yıllarda İskilip Osmanlı Devleti'ne bağlı bir kazadır. Bayat da İskilip'e bağlı nahiye statüsünde bir yerleşim birimidir. 1398'de Çorum Sivas vilayetine bağlıdır. 1423 yılında Çorum Sancağı İskilip ve Bayat da dâhil Amasya'ya bağlanır. İlerleyen zamanlarda bu durum tekrar eski haline gelir. Yani 1521-1526 yıllarında Çorum Sivas vilayetine bağlıdır. 1591 yılında Çorum bünyesinde olan Bayat ve İskilip'in Ankara'ya, 1595'te de tekrar Amasya'ya bağlandığı görülür. 1841'de Sivas'tan alınan Çorum tekrar Ankara'ya bağlanır ve bu dönemde Çorum'a bağlı olan İskilip ve Bayat, Çorum'la birlikte 1863 yılına kadar Ankara Vilayetine bağlı kalır. 1864 yılından sonra Çorum Yozgat'a bağlanarak sancak merkezi olma hüviyetini kaybeder ve kendisine bağlı olan kazalar da dağıtılır. Bayat ve İskilip, Çankırı Sancağına bağlanır. Daha sonra Kastamonu, Amasya, Yozgat sancağına bağlı kalan İskilip ve Bayat, 1894 yılında Ankara'ya bağlı sancak merkezi olan Çorum'a bağlanır (Şahin, 1993: 374; Ilık, 2011: 3).

Bölgede XV. yüzyıl sonunda Çorum Livasına bağlı Bayat-özü adlı bir Divan vardır. H.860 (M. 1455-1456) tarihli ve 354 numaralı Maliyeden Müdevver defterlerde Bayat'ın idari statüsü "Tabi-i İskilip Nahiye-i Bayat Özü" olarak geçmektedir (BOA, MAD. d., nr. 00354).

Bayat, Çorum'un nüfusu kalabalık olan bölgelerindedir. Osmanlı resmi belgelerinde ismi bazen Bayat bazen de Bayat Divanı olarak yazılmıştır (Güney, 2014: 11).

Bayat 1520 yılında Çorum Livasına bağlı nahiye olarak anılır. Bu dönemde Bayat-özü nahiyesine bağlı 26 mezra-karye bulunur (Uçakçı, 2013: 16).

1530 Tarihli "Çorumlu Livası" adlı haritada Bayat ve bugün de aynı isimleri taşıyan Lapa (Yoncalı), Ovacık, Eymirşah (Emirşah), Şeyhler (Yenişihlar), Kunduzlar (Kunduzlu), Çerkeş, Evcı (Günümüzde İmamoğlu, Sarıkaya, Cevizli ve Taşlık yerleşim yerleri), Ak-Sekü (Akseki), Çay (Çayköy), Pancarlık, Yatıcı (Yatukçu), Tuzcuyân Divanı (Yerliköy), Kalın-pelit (Kalınpelit), Demürce (Demirciler), Kuşu (Yeşilçat), İlegi (İleği), Bel-viran (Belören) yer alır.

XVI. yüzyılda Çorum Sancağı; Çorumlu Kazası, Osmancık Kazası, İskilip Kazası, Karahisar-ı Demirli ve Katar Kazası olmak üzere beş idari üniteden oluşmaktadır. 1576 tarihli tahrir defterine göre İskilip Kazasına bağlı İskilip Nahiyesi, Fevkettarîk Divanı, Tattettarîk Divanı, Bayat Divanı, Karabörk Divanı, Uluköy Divanı, Halkasuyu Divanı ve Koğa Divanı olmak üzere 8 idari ünite bulunmaktadır (Bulduk, 1992: 132).

Bayat Divanı; İskilip Kazasının en büyük nahiyesi durumundadır. Batıda Kengri (Çankırı), doğuda Fevkettarîk, İskilip ve Halka Suyu ile çevrili olan Bayat, güneyde Kızılırmak'a kadar

uzanır. Bu sınırlar aşağı yukarı günümüzde de muhafaza edilmiştir. Kuzeyde ise bugün İskilip sınırları içerisinde kalan Kuş (Kuşlar) ve Ahlat Köyleri ile Tahtettarîk'e komşudur. Dolayısıyla Bayat, diğerlerine göre daha geniş bir alana yayılmıştır. Ancak daha küçük idari birimler olan Fevkettarîk ve Tahtettarîk Divanlarının statüsü XVI. yüzyıl sonunda kaza olmasına rağmen Bayat, müstakil bir kaza olamamış ve İskilip'in doğal bir parçası olarak varlığını devam ettirmiştir. 1576 yılına ait belgelere göre Bayat'a bağlı olan 43 köy ve 3 konargöçer Türkmen cemaati bulunmaktadır. Bu konar-göçer cemaatler Demirci Köyü'ne bağlı "Adil, Habil ve Çavundur"dur. Adı geçen bu 43 köyün 21 tanesi günümüzde de aynı isimle yaşamaktadır. Bağhane, Yağhane veya Tayhane olarak yazılan köy ilçenin güney sınırında yer alan Toyhane köyüdür. Bahaeddin karyesi günümüzdeki Dere Mahalle'dir. Bayat Nahiyesinde bulunan köylerden bugün de aynı isimlerle yaşayanlar şunlardır: Akseki (Aksekü), Anbarcı, Belören (Belveren, Belviran), Çayköy, Çerkes (Çerkeş), Demirciler (Demirci), Emirşah, Cevzli (Evcimüstecep), Kalınpelit, Karakaya, (Karacakaya), Kunduzlu, Kubbedin (Kutbeddin), Kütigin (Derekutuğun ve Tepekutuğun), Yoncalı (Lapa), Pancarlık, Saray (Saray-ı Katar), Şeyhler (Şihlar) Yağhane/Tayhane (Toyhane), Yatukçu, Yeşilçat (Kuşu), İleği (Emelgi) (Kurt, 1998, s. 48-49). Bu köyler içerisinde en fazla nüfusa sahip olanı Çukur'dur. Kızılırmak kenarında yer alan ve bugün Çukurköy olarak geçen köyde 79'u mücerred (bekâr) olmak üzere 247 vergi nüfusu bulunmaktadır. Nahiyenin geliri en yüksek köyü olan Saraykatar'da da vergi nüfusu iki yüz neferi geçmektedir. Çukurköy'ün hemen batısındaki Saray Köyü olduğu düşünülen bu yerleşim birimi, XVII. yüzyıl kayıtlarında kaza olarak geçmektedir. Karatekin, Kuruçay, Anbarcık ve Orducak ile Pancarlık köylerinde de vergi nüfusu 100'ü aşmaktadır. Nahiyenin toplam nüfusu yaklaşık 8000 kişi olup köyler dışında sadece Çıkrıkçı Mezrasında 4'ü mücerred 12 neferlik bir yerleşim vardır. Bayat Nahiyesinin gelirleri toplamı ise 152.852 akçadır. Bu gelirlerin 5300 akçası mezra ve çiftlik kaydedilen vergi birimlerinden, 147.552 akçası ise köylerden elde edilmektedir (Bulduk, 1992: 152-153).

Tablo 1. 1576 Yılında Bayat'a Bağlı Köyler

Yer Adı	Yer Tanımı	Nüfus	Açıklama
Abdullah Fakih	Köy	34	?
Ahıcık	Köy	134	Ahıcık/Bayat
Akkaya	Köy	0	İskilip
Akseki	Köy	32	Akseki/Bayat
Anbarcı	Köy	137	Uğurludağ
Başovacık	Köy	142	Kurşunlu/Çankırı
Bahaeddin	Köy	55	Bayat
Belviran	Köy	83	Bayat
Çerkeş	Köy	38	Bayat
Çiftlik	Köy	5	Bayat
Çukur	Köy	95	İskilip
Dağsarıkavağı	Köy	75	?
Demirci	Köy	30	Demirci/Bayat
Divan	Köy	48	?
Edepe	Köy	47	?
Emelgi	Köy	36	İleği/Bayat
Emirşah	Köy	70	Bayat
Evcili	Köy	25	Müstecep/ Bayat

Gökçelü	Köy	5	?
Kalınpelid	Köy	21	Bayat
Karacakaya	Köy	31	Bayat
Karataş	Köy	1	?
Kaşak	Köy	42	?
Kayı	Köy	5	İskilip
Keremseki	Köy	20	?
Konarpınarı	Köy	21	?
Kunduzlu	Köy	0	Bayat
Kuruçay	Köy	168	Bayat
Kuş	Köy	64	Yeşilçat/Bayat
Kutbeddin	Köy	6	Bayat
Kütügin	Köy	61	Depekutuğun-Derekutuğun/Bayat
Küciler	Köy	45	?
Lapa	Köy	26	Yoncalı/ Bayat
Pancarlık	Köy	108	Bayat
Paşalu	Köy	12	
Ramazanlu	Köy	21	?
Sakur	Köy	2	Viranseki (Örenseki) köyü olabilir
Saray-ı Katar	Köy	201	Saray köyü çevresi
Şeyhler	Köy	36	Bayat
Tayhane	Köy	56	Toyhane/Bayat
Yakalar	Köy	0	?
Yatukçu	Köy	52	Bayat
Yazı (Tazı)	Köy	35	?
Toplam		2.266	

H.1172 (M. 1758-1759) tarihli Ali Emiri Sultan III. Osman 3763 no'lu belgeye göre Bayat'ın idari statüsü "Tabi-i İskilip Nahiye-i Bayat" olarak geçmektedir (BOA, AE. SOSM. III., nr. 3763).

H. 1256 (M. 1840-1841) tarihli ve 1958 no'lu Nüfus defterlerinde de Bayat "İskilip kazasına tabi "Bayat Nahiyesi" olarak anılmaktadır (BOA, NFS. d., nr. 1958). Temettuat defterlerinde de Bayat'ın idari statüsü "Bayat Nahiyesi" olarak belirtilmiştir (BOA, ML. VRD. TMT. d., nr. 16321; Bacı, 2016: 50-52).

Tablo 2. 1840 Yılı Nüfus Defterlerine Göre Bayat'ın Köyleri

Köyler	Hane Sayısı	Tahmini Nüfus
Depebayat	41	205
Bahaeddin (Nahadan)	61	305
Yatukçu	26	130
Ahacık	102	510
Akseki	9	45
Belviran	8	40
Çerkeş	5	25
Demirciler	16	80
Kutuğun (Dere-Tepe)	46	230
Dorukseki	13	65
Emirşah	14	70
Hacıbayram	7	35
İleği	7	35
Kalınpelit	19	95
Karakaya	19	95
Kunduzlu	38	190
Kuruçay	24	120
Kuşu	20	100
Lapa	44	220
Muğa/Meva/Tevekli	15	75
Müstecep	8	40
Pancarlık	53	265
Saray	24	120
Toyhane	29	145
Eskialibey	28	140
Viranseki	53	265
Kayaagzı	71	355
Yerliköy	54	270
Çukur	25	125
Ovacık	53	265

Günümüzde Bayat'a bağlı olan Çayköy, Bayan, Beğdili, Barak, İshaklı ve Köpüklü köyleri nüfus ve temettuat defterlerinde Katar Kazasına bağlı olarak kaydedilmiştir (BOA, NFS. d.,nr. 1958).

1850'lerde Bayat, İskilip'e bağlı bir nahiyedir. Fakat Kastamonu ve Ankara salnamelerinde Bayat İskilip'e bağlı köy olarak geçer. Çünkü 1864 yılından sonra Çorum Yozgat'a bağlanır ve sancaklıktan çıkarılır ve kendisine bağlı olan kazalar da dağıtılır. Bayat ve İskilip, Çankırı Sancağına bağlanır. 1867 yılında Tepe, Bahaeddin, Kunduzlu, Pancarlık, Lapa, Kuşu, İshaklı, Eski Alibey, Ziveli gibi yerler İskilip'e bağlı birer köydür. Daha sonra İskilip ve Bayat, 1894 yılında Ankara'ya bağlı sancak merkezi olan Çorum'a bağlanır (Çanlı, 2013: 27-32).

İşlemlerin kolaylaşacağı ve inzibatın temin edilebileceği düşüncesiyle 1907 yılında günümüzde Kızılırmak'a bağlı olan Alagöz köyünün nahiye olması kararlaştırılır. Burası İskilip'e bağlı Alagöz Nahiyesi olarak anılır. 1908'de Nahiye müdürlüğüne Osman Muhsin Efendi tayin edilir. Daha sonra Hükümet Konağı için bir bina kiralanır. Haziran 1909'da

Hükümet Konağının kirası için vilayetten para talep edilir (BOA, DH_MB_HPS_00031_00041.). Ağustos 1911'de Alagöz Nahiye merkezinin Satıyüzü Köyü'ne taşınması düşünülür fakat uygun bulunmaz. Nahiyenin merkezi 1911 yılında Bayat'a taşınır, yani Nahiye merkezinin Bayat olması kararlaştırılır. Ağustos 1915'te İncik Köyü Alagöz Nahiyesine bağlanır. Mart 1915'te Alagöz Nahiyesine posta teşkilatı kurulması istenir. 1915'te Alagöz adının Bayat olarak değiştirilmesi için müracaat edilir (BOA, DH_MB_HPS_00031_00041; BOA, DH_İ_UM_00048_00032_004).

Bölgeyi ifade etmek için belli bir dönem belgelerde Bayat, Alagöz ve Nahadan (Bahaeddin) adları birlikte zikredilir (BOA, DH_MB_HPS_00031_00041_005.). 1950'lerden sonra bu kargaşalık ortadan kalkar.

Cumhuriyet Döneminde Bayat

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde bütün sancaklar vilayet statüsüne dönüştürülmüş olduğundan Çorum sancağı da bir vilayet (il) olmuştur. Bayat; Çorum ili İskilip kazasına bağlı bir nahiyedir. Fakat ilk yıllar Alagöz nahiyesi olarak adlandırılmıştır.

Daha önce değinildiği gibi 1911 yılında Alagöz nahiyesi Bayat'a taşınıncaya bazen Bahaeddin (Nahadan) olarak da anılan Bayat'a Alagöz ismi eklenmiş olur. Böylece Bayat, Bahaeddin ve Alagöz sözcükleri bölgeyi isimlendirmek için kullanılır. Resmi evraklarda karışıklığı önlemek için uzun yıllar bu üç isim birlikte zikredilir. 1940'lardan sonra sadece Bayat adıyla anılmaya devam edilir. Bayat Halkodasının önce Alagöz sonra Bayat Halkodası adını almasını gösteren belgeler bize 1947'ye kadar bu durumun bir sorun olarak devam ettiğini kanıtlamaktadır (Cumhuriyet Arşiv Belgeleri, No: 8.42..13.).

Tablo 3. 1935 Nüfus Sayımına Göre Alagöz (Bayat) ve Köyleri

KÖY	NÜFUS	KÖY	NÜFUS
Alagöz	1298	Karadibek	399
Ağzıbüyük	476	Karaömer	132
Ahacık	1024	Köpüklü	194
Akseki	453	Kunduzlu	842
Barak	344	Kuşu (Şeyhler)	694
Bayanpınar	237	Lapa	1104
Bayan	278	Meva	255
Belveran (Beydili]	414	Ovacık	686
Çerkeş	297	Pancarlıklar (Aşağı-Yukarı)	530
Danabaş	328	Reşadiye	500
Demirciler (Ayvaca)	397	Saray	259
Derekutuğun	487	Satıyüzü	490
Emirhalil	341	Sivas Kuruçay	403
Emirşah (Karakaya)	417	Taytak (Karaceceli)	271
Eskialibey	796	Tepebayat	444
Evcı (Müstecep)	445	Tepekutuğun	407
İleği	337	Toyhane	440
İshaklı	316	Yatukcu	439
Kalınpelit (Sülüközü)	382	Zeyveli (Kuruçay)	328

Bayat, Cumhuriyet dönemi belgelerinde 35 yıl kadar Çorum'un İskilip Kazasına bağlı Alagöz Nahiyesi olarak geçer. 3 Mart 1947 tarihinden sonra Danabaşı, Ağzıbüyük, Geveren (Reşadiye), Taytak, Karaömer, Satıyüzü, Bayanpınarı, Karadibek köyleriyle buralara bağlı mahalleler Alagöz Bucağından ayrılıp Çankırı ili merkez ilçesine bağlanır (Cumhuriyet Arşiv Belgeleri, No: 20894). Bu tarihten sonra Alagöz adı kullanılmaz. 1 Nisan 1958 tarihinde de kaza yani ilçe merkezi olur. O yıllarda Bayat İlçesi; Dere Mahalle, Kayabaşı Mahallesi ile Yeni Mahalleden ibarettir. Yatukçu ve Tepebayat (Depeköy) köy statüsündedir. 03.10. 1966 tarihinde Yatukçu ve Tepebayat'ın İlçe sınırlarına alınması ile Bayat'ın Mahalle sayısı beş olur.

Bayat'ın ilçe olmasından sonra bazı köylerin zamanla İskilip veya Çankırı'nın ilçelerine bağlandığı görülür. 1984 yılında Ovacık köyü Bayat'tan ayrılıp Çankırı Yapraklı'ya bağlanır. Günümüzde Bayat'a bağlı Ahacık, Akseki, Aşağı Emirhalil, Ayvalıca, Barak, Bayan, Beydili, Cevizli, Çamlıgüney, Çayköy, Çerkeş, Çukuröz, Demirciler, Derekutuğun, Dorukseki, Emirşah, Eskialibey, Evcı, Falı, Hacıbayram, İleği, İshaklı, Kalınpelit, Karakaya, Köpüklü, Kubbedin, Kunduzlu, Kuruçay, Pancarlık, Sağpazar, Saray, Tepekutuğun, Tevekli, Toyhane, Yeniköy, Yenişihlar, Yeşilçat, Yoncalı, Yukarı Emirhalil olmak üzere 39 köy bulunur. 2005 yılında Akseki ve Pancarlık köyleri ilçeye dâhil edilir, fakat buralar 2012'de ilçe merkezinden ayrılır. Bayat'ın günümüzde Dere (Nüfus ve Temettuat defterinde Bahaeddin karyesidir), Yatukçu (Nüfus defterlerinde geçen Yatukçu karyesidir), Tepebayat (Nüfus ve Temettuat defterlerinde Depe karyesidir), Belören (Nüfus ve Temettuat defterlerinde Belviran karyesidir), Yeni ve Kayabaşı (Bahadin/Bahaeddin/Nahadan diye isimlendirilir) olmak üzere 6 mahallesi vardır.

Tablo 4. 1965 Nüfus Sayımına Göre Bayat'ın Köyleri

KÖY	NÜFUS	KÖY	NÜFUS
Ahacık	1014	Hacıbayram	341
Akseki	735	İleği	546
Aşağı Emirhalil	234	İshaklı	458
Ayvalıca	130	Kalınpelit	462
Barak	526	Karakaya	280
Bayan	455	Köpüklü	479
Belören	288	Kunduzlu	1258
Beydili	300	Kuruçay	705
Çamlıgüney	287	Ovacık	989
Çayköy	815	Pancarlık	811
Çerkeş	520	Saray	427
Çukuröz	638	Tepebayat	771
Demirciler	321	Tepekutuğun	624
Derekutuğun	702	Tevekli	390
Dorukseki	805	Toyhane	753
Emirhalil	312	Yatukçu	631
Emirşah	374	Yenişeyhler	432
Eskialibey	1443	Yeşilçat	635
Evcı	790	Yoncalı	1405

Sonuç

Bayat'ın idari durumuyla ilgili ilk ve düzenli bilgilere, XV. yüzyıl Tahrir Defterlerinde rastlanılmaktadır. Bayat, 1455 yılından 1958 yılına kadar genelde Çorum sancağının İskilip kazasına bağlı bir nahiyedir. XIX. yüzyıla ait belgeler bölgenin idari taksimatının birkaç kez değiştiğini göstermektedir. 1864-1911 yılları arasında nahiyeye vasfını yitirir. Kalecik'e bağlı Alagöz'e kurulan nahiyeye merkezi 1911'de Bayat'a taşınırken tekrar nahiyeye statüsü kazanır. Cumhuriyet döneminde 35 yıl kadar Çorum'un İskilip Kazasına bağlı Alagöz Nahiyesi olarak anılır ve bölgeyi ifade etmek için Bayat, Bahaeddin ve Alagöz sözcükleri kullanılır. 1 Nisan 1958 tarihinde de kaza yani ilçe olur.

1576 yılında Bayat nahiyesinin 43 köyü, 1840'ta da 30 köyü vardır. Cumhuriyet döneminde 1935'te 37 köyü, 1965'te 38 köyü bulunur. Günümüzde ise 39 köy ve 6 mahallesi mevcuttur. Osmanlı döneminde Çorum'un nüfus bakımından en kalabalık yerleşim bölgelerinden olmasına rağmen kaza statüsü kazanamamıştır. İskilip'e bağlı olarak varlığını sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Alpay, A. (1998). "İskilip'in Tarihi Dokusu ve Çevresi Üzerine Bir Araştırma", Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler Sempozyumu, 23-25 Mayıs 1997 İskilip, (Haz. Mevlüt Uyanık), Ankara: TDV. Yay.

Bacı, R. (2016). Çorum Sancağının İskilip Kazasına Bağlı Bayat Nahiyesinin İdari Statüsü ve 19. yüzyıl Ortalarındaki Sosyo-Ekonomik Yapısı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BOA, AE. SOSM. III., nr. 3763.

BOA, DH_İ_UM_00048_00032_004

BOA, DH_MB__HPS__00031_00041

BOA, DH_MB__HPS__00031_00041_005.

BOA, MAD. d., nr. 00354.

BOA, NFS. d., nr. 1958.

BOA, ML. VRD. TMT. d., nr. 16321.

Bulduk, Ü. (1992). "XVI. yüzyılda Çorum Sancağı-I: Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri", OTAM, S.3, s. 134-160.

Cumhuriyet Arşiv Belgeleri, No: 8.42..13.

Cumhuriyet Arşiv Belgeleri, No: 20894

Çanlı, M. (2013). Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908), Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yay.

Çay, A. (1998). "Anadolu'nun Türkleşmesi Çerçevesinde Çorum-İskilip ve Çevresinde Türk Yerleşmesi", Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler Sempozyumu, 23-25 Mayıs 1997 İskilip, (Haz. Mevlüt Uyanık), Ankara: TDV. Yay.

Genel nüfus sayımı (1937). 20 il Teşrin 1935: Kati ve Mufassal Neticeler, cilt 16: Çorum Vilâyeti. İstanbul: Nütabiât Basımevi.

H. 984 (M. 1576/1577) Tarihli TGG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum I, (Haz.: Davut Güney vd.) 2014, Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yay.

Ilık, M. (2011). Temettuat Defterleri 'ne Göre İskilip'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İlter, F. (1992). Bir Anadolu Kenti İskilip, Ankara: TTK. Yay.

Keskin, E. (2010). Çorum İli ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, İ. (1993). "Çorum", TDVİA, 1993, C.8, s. 373-376.

Şahin, K.Ş. (2015). Çorum İli Bayat İlçesi Tarihi (Nüfus ve Temettuat Defterleri), Ankara: Sinopsis Yay.

Uçakçı, İ. (2013). Çorum, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Çankırı Yöresinde Oğuz Boyları, Aşiret, Oymak, Cemaatler, İstanbul: Bilgeoğuz Yay

Yalçın, Ü., İpek, Ö. (2010). Derekutuğun Tarih Öncesi Maden Galerileri, I. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, 2 Ekim 2010, s. 65-78.